

Дарибаева М.Ж.
**Қазақстан Республикасының
төлем балансының
құрылымын талдау**

Мақалада Қазақстан Республикасының төлем балансының теориялық негіздері, қазіргі жағдайы және өткен кезеңдермен салыстырғандағы жылдық есептері бойынша талдамалық сараптама көрсетілген. Қазіргі таңда Қазақстанның төлем балансында көптеген кемшіліктер кездеседі. Бұл – есепке алу барысында қиындық туғызатын мәмілелердің болуы, жеке тұлғалардың қолма-қол шетел валюталарын ұстауы, сонымен қатар халықаралық кредиттер алудан резервтік активтердің азаюы төлем балансын қалыпты деңгейде ұстап отыруға кедергі келтіретін мәселелер. Осыған байланысты ҚР Ұлттық банкі саясатында сыртқы тепе-теңдікті ұстап тапшылықты қаржыландыруды қолдау үшін тікелей инвестициялар, қысқа мерзімді несиелер, мемлекеттік қарыздар мен несиелер түрінде тұрақты ұзақ мерзімді шетел капиталының құйылуы қарастырылған. Аталған іс-шараларды орындау үшін төлем балансының мемлекеттің дамуындағы алатын орны анықталып, болашақта тиімді сыртқы сауда жүргізу бойынша ұсыныстар жасалған.

Түйін сөздер: төлем балансы, сыртқы сауда, сауда балансы, экспорт, импорт, ағымдағы операциялар шоты, инвестициялық кірістер.

Daribayeva M.Zh.
**Analysis of the structure of the
balance of payments of the
Republic of Kazakhstan**

The article discusses the theoretical basis of the balance of payments of the Republic of Kazakhstan, the current status and analysis of the annual reports in comparison with previous periods. At present, the basic flaws in the balance of payments of Kazakhstan. It has helped identify a number of several problems that negatively affect the balance of payments: the existence of problematic contracts that make it difficult to test for them, the availability of foreign currency from individuals, the reduction of reserve assets due to international loans. In this regard, the National Bank provides a number of policy measures in order to maintain the balance of payments: foreign direct investment, short-term loans, government debt and government loan. For the implementation of these measures is defined the role of the state and offered recommendations for implementation of profitable trade.

Key words: balance of payments, foreign trade, the trade balance, exports, imports, current operating accounts, investment income.

Дарибаева М.Ж.
**Анализ структуры платежного
баланса Республики Казахстан**

В статье рассматриваются теоретические основы платежного баланса Республики Казахстан, современное состояние и анализ годовых отчетов в сравнении с предыдущими периодами. На сегодня определены основные недостатки в платежном балансе Казахстана. Это помогло выявить ряд нескольких проблем, которые негативно влияют на платежный баланс: существование проблемных договоров, которые затрудняют процесс зачета по ним, наличие иностранных валют у частных лиц, уменьшение резервных активов из-за международных кредитов. В связи с этим в политике Национального банка предусмотрен ряд мер для поддержания платежного баланса: прямые иностранные инвестиции, краткосрочные кредиты, государственный долг и государственный кредит. Для осуществления перечисленных мер определена роль государства и предложены рекомендации для осуществления выгодной внешней торговли.

Ключевые слова: платежный баланс, внешняя торговля, торговый баланс, экспорт, импорт, текущие операционные счета, инвестиционные доходы.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТӨЛЕМ БАЛАНСЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫН ТАЛДАУ

Кіріспе

Мемлекетаралық экономикалық байланыстар екі бағытта жүзеге асады – халықаралық сауда және халықаралық қаржы алмасу.

Халықаралық сауданың болжамы бойынша осы мемлекетте өндірілген өнімдердің бір бөлігі шетелге (экспортқа) шығарылып, ал шетелде өндірілген тауарлар мен қызмет түрлері импортқа жіберіліп, осы мемлекетте тұтынылады [1].

Кез келген мемлекет әлемдік экономикаға неғұрлым көбірек біріксе, оның ақша-несие және валюта саясатына сыртқы экономикалық факторлардың әсері соғұрлым күшейе түседі. Экономикасы шикізатқа бағытталған Қазақстан экспорттық дәстүрлі баптарының әлемдік бағаларының жағдайына тәуелді. Экспорттық валюта түсімі тұрақсыз болғандықтан ол төлем балансының және ұлттық валюта бағамын тұрақтандырудың ахуалына тікелей әсер етеді, бұл елдің төлем балансының бұзылуына әсер етуі мүмкін.

Төлем балансы – елдің белгілі бір уақыт ішінде шетелге шығарғандарынан түскен түсімдері мен сырттан әкелінген тауарлары мен қызметтер үшін төленген төлемдер арасындағы шекті қатынасы.

Тауарлар мен қызмет түрлерінің халықаралық нарығы кез келген елдің қаржы нарықтарымен байланыса отырып, осы елдің ұлттық кірістеріне тікелей әсер етеді және инфляция деңгейі мен макроэкономикалық көрсеткіштерін өзгертіп отырады [2].

Қазақстан резиденттері мен резидент емес жеке және заңды тұлғалары арасындағы экономикалық мәмілелер есепті кезең ішінде (1 жыл) елдің төлем балансын айқындайды. Осыған байланысты Қазақстанның ішкі экономикалық қызметіне сандық (ақшалай) және сапалық (құрылымдық) сипаттама бере отырып, оның дүниежүзілік шаруашылығына қатысын көрсетуге болады.

Қазақстандағы Ұлттық Банкпен қабылданған төлем теңгерімінің схемасы жалпы алғанда ХВҚ (Халықаралық валюта қоры) әдістемесіне негізделген.

Ағымдық операциялардың есебі бірнеше тараулардан тұрады: сыртқы сауда теңгерімі, қызмет теңгерімі, инвести-

циялардан түскен кіріс теңгерімі, ағымдағы трансферттер теңгерімі, яғни қайтарусыз біржақты аударымдар. Төлем теңгерімінің бұл түрі көбінесе баспа беттерінде кездеседі.

Ағымдық операциялардың есеп-шотының маңызды бөлігі – факторлық кірістердің теңгерімі болып табылады және жалпы алғанда шетелдік инвестициялардан түскен кірістер мен шетелдік инвестициялар бойынша төлемдер жатады [3].

Әдістемелік бөлім

Мақаланың әдістемелік негізі ретінде әлемдік экономикалық ғалымдардың еңбектері, отандық және шетелдік ғалымдар монографиялары мен мақалалары, төлем балансын реттейтін заңнамалық және нормативтік құжаттар алынды.

Төлем балансын зерттеу барысында классификациялау, салыстырмалы талдау, таңдама бақылау, статистикалық топтау, корреляция-регрессиялық үлгілеу, сапалық талдау әдістері пайдаланылды.

Ақпараттық база ретінде ҚР Президентінің жарлықтары, ҚР Үкіметінің қаулылары, басқа да нормативтік құжаттар, Қазақстан Республикасының Статистика жөніндегі агенттіктің мәліметтері және т.б. пайдаланылды.

Тәжірибелік бөлім

Қазақстанның халықаралық экономикалық операциялары келесідей жүзеге асырады: тауарлар мен қызмет түрлерін сату, бір қаржы

активтерін басқаға ауыстыру, халықаралық аударымдар және т.б. Халықаралық мәмілелердің субъектілері болып әртүрлі ұйымдар, фирмалар және жеке тұлғалар есептеледі, сондықтан олар Қазақстан резиденттері болуы мүмкін.

Қазақстанның ағымдық операциялары теңгерімінде резидент еместердің тауарларды сату және қызмет көрсетулерден түскен және резиденттердің тауарлар мен қызметтерге кеткен барлық шығындары көрсетілген, сонымен қатар инвестициялардан түскен таза кірістер мен таза ағымдық трансферттер жатады.

Төлем балансында белгіленген уақыт кезеңі үшін әлемдегі қалған елдермен елдің экономикалық операциялары (резиденттер және резидент еместер) жиынтық түрде көрсетіледі. Төлем балансының деректері нақты және қаржы ресурстарының барлық түрлерімен сыртқы экономикалық қатынастар динамикасында сипатталатын ағындардың экономикалық санатын білдіреді. Төлем балансында халықаралық операцияларды жүргізуге байланысты емес қаржы активтері мен қаржы міндеттемелері құнының өзгерістері көрсетілмейді. Ағымдағы операциялардың үлкен тапшылығы ең алдымен халықаралық қызмет пен факторлық кірістер бойынша үлкен пассивтік сальдоны көрсетіп, сыртқы сауда теңгерімінің теріс нәтижесін білдіріп отыр. Алайда қорытынды төлем балансы жыл сайын тікелей инвестиция ретінде шетел капиталын тарту, экспорттық несиелер, сауда қарыздары және басқа да қарыздар түрі есебінен жабылып отырады.

1-кесте – Ағымдық операциялардың теңгерімінің құрылымы

(млн. АҚШ доллары)

	2010 ж.	2011ж.	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.
Ағымдағы операциялардың шоты	1385,7	10198,6	1057,7	926,6	4643,5	-5823,2
Сауда балансы	28500,2	44844,1	38145,2	34792,3	35631,3	12649,0
Экспорт	61391,7	85193,9	86931,1	85595,4	79060,3	46294,2
Импорт	32891,5	40349,8	48785,8	50803,2	43429,0	33645,3
Қызмет балансы	-7249,6	-6635,2	-7929,9	-7094,7	-6435,2	-5370,8
Экспорт	4119,0	4337,7	4828,2	5120,3	6348,1	6480,4
Импорт	11368,5	10972,9	12758,1	12214,9	12783,3	11851,1
Бастапқы кірістер балансы	-19375,6	-27745,1	-28117,1	-25144,5	-22860,2	-11515,3
Еңбекақы төлеу (нетто)	-1406,4	-1730,2	-1927,8	-1803,7	-1793,0	-1666,6
Инвестициялық кірістер	-18109,0	-26154,6	-26329,0	-23480,6	-21207,0	-9988,4

ҚР Үкіметі және ҚР Ұлттық Банкі	786,2	951,5	965,1	1109,4	1114,2	798,8
Алынатын кірістер	827,9	1006,5	1028,1	1162,2	1180,7	1033,2
Төленетін кірістер	41,8	55,0	63,0	52,8	66,5	234,5
Банктер	57,3	-560,3	-940,5	-784,2	-688,1	-533,7
Алынатын кірістер	1249,8	635,3	349,3	349,3	308,4	287,0
Төленетін кірістер	1192,5	1195,7	1289,8	1133,5	996,5	820,6
Басқа секторлар	-18952,5	-26545,9	-26353,6	-23805,8	-21633,1	-10253,5
Алынатын кірістер	479,2	446,3	568,5	665,2	394,2	523,2
Төленетін кірістер	19431,7	26992,1	26922,1	24471,0	22027,3	10776,7
Басқа бастапқы кірістер (нетто)	139,8	139,8	139,8	139,8	139,8	139,8
Қайталама кірістер балансы	-489,2	-265,1	-1040,6	-1626,4	-1692,4	-1586,2
Алынған көзі: ҚР ҰБ ресми сайтының статистикасы. www.nationalbank.kz [4]						

Ағымдық операциялар бойынша түскен кірістер сомасы 2010 жылғы 1385,7 млн. АҚШ долларымен салыстырғанда 2014 жылы бұл көрсеткіш 4643,5 млн. АҚШ долларын құрап, өсім 3257,8 млн. АҚШ долларын көрсетті. 2014 жылы сауда балансы 35631,3 млн. АҚШ долларын құрады, бұл соңғы бес жылда 7131,1 млн. АҚШ долларына өскенін көрсетеді. 2015 жылдың нәтижелері бойынша ағымдағы операциялар шоты 2014 жылғы 6,4 млрд. долл. профицитпен салыстырғанда 5,8 млрд. АҚШ доллары теріс сальдомен қалыптасты. Резиденттердің кірістері мен шығыстарының қысқаруы ағымдағы операциялар шотының барлық негізгі құрауыштары бойынша болды. Ағымдағы түсімдер мен төлемдер құрылы-

мында ең көп құлдырау базалық кезеңмен салыстырғанда тауарлар экспортынан түсімдер және резидент еместердің инвестициялық кірістерінің төлемдері бойынша байқалды. Тауарлар экспортының құлдырау қарқыны тауар импортының төмендеу қарқынынан басым болды, нәтижесінде тауарлардың таза экспорты 2015 жылы 2014 жылмен салыстырғанда 3 есе дерлік (24 млрд. долл.) қысқарды. Тауар айналымының ІЖӨ-ге қатынасы ретінде есептелген экономиканың ашықтық көрсеткіші ІЖӨ-дегі экспорттың үлесі 11,8%-ға, ал импорт – 2,7%-ға азайған кезде 14,5%-дан 41%-ға дейін төмендеді. Жалпы ағымдағы операциялардың шоты бойынша өзгерістер динамикасын келесі 1-суреттен көруге болады.

1-сурет – Ағымдағы операциялардың шоты, млн. АҚШ доллары
Ескерту. 1-кесте мәліметтері бойынша құрастырылған.

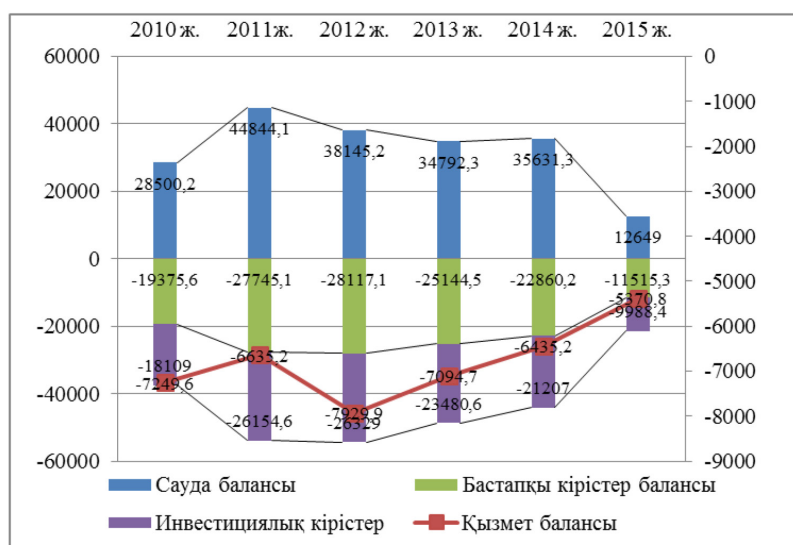
Ағымдық есеп-шот тепе-теңдікті өлшеудің бір әдісі ретінде, сонымен қатар экономикалық саясатты жүргізу бойынша қажеттілігі. Мұның барлығы, ағымдағы есеп-шоттың тікелей мемлекеттің нақты табысы мен адам өмірлерінің дәрежесіне байланыстылығы, бірақ қаржыландыруға байланысты тапшылық мәселесі пайда болуы мүмкін, ол алдағы уақытта экономикалық саясатты жүргізуге әсер етеді. Егер тапшылық кезінде төлемдік теңгерімнің ағымдық шоты ұлттық есеп-шотпен бірігетін болса, яғни елдің шығындары кірістен асып кетсе, және де егер инвестиция ретінде ұзақмерзімдік келуі тұрақты қаржыландырып тұрмаса, бұның түбі жақсылыққа апармайды. Ақшалай активтерді шығару жолымен ағымдық есеп-шоттың тапшылығын қаржыландыруға байланысты қарыздардың өсіп кетуі қиындыққа әкелді.

Тапшылықты қаржыландыру көздері осы елдің экономикасына шетелдік капиталдан тікелей және қоржынды инвестициялар түрінде

салым салыну арқылы, шетел банктерінен, Үкімет және халықаралық ұйымдардан қарыз алу арқылы, Ұлттық Банкте сақталған ресми валюта резервтерін қысқарту есебінде жүзеге асады.

Тапшылықты қаржыландыру көздері (яғни ағымдық есеп-шоттар) шетел капиталының нетто-келуі арқылы Қазақстанның банктерімен және компанияларымен қарыз капиталы түрінде қаржыландырылып, теңгерілген және тікелей инвестицияларының экономикаға салған капиталдары арқылы жүзеге асырылады. Сондықтан қаржылық операциялар төлем теңгеріміндегі капитал және қаржы операциясының шоты бойынша оң сальдо болып шығып отыр.

Сыртқы міндеттемелердің өсуіне негізгі салым жасаған басқа елдердің коммерциялық банктері тікелей инвестиция операциялары бойынша және мемлекеттің сыртқы қарыздарын таза жойып, таза салмақ (нетто) – түсім арқылы енген ресурстарды сақтай отыра ықпал етуі.

2-сурет – Төлем балансын негізгі құраушыларының динамикасы, млн. АҚШ доллары
Ескерту. 1-кесте мәліметтері бойынша құрастырылған.

Ағымдағы операциялардың оң балансының базалық кезеңмен салыстырғанда айтарлықтай ұлғаюы энергия тасымалдағыштардың әлемдік бағаларының жоғары деңгейінің аясында тауар экспорты құнының өсірілуімен де қамтамасыз етілді. 2011 жылы орташа алғанда brent сұрыпты мұнай бағасының әлемдік бағасы бір баррель үшін 110,9 долл. құрады, бұл базалық кезеңдегі орташа деңгейден (бір баррель үшін 79,6

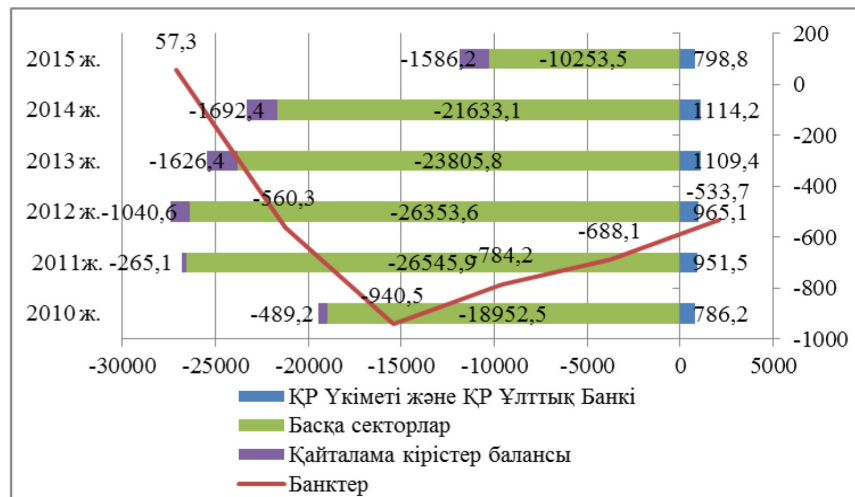
долл.) 39,3%-ға жоғары. Бұл ретте мұнайдың едәуір жоғары бағасы есепті кезеңнің екінші тоқсанында байқалды – бір баррель үшін 117,1 долл. (үшінші тоқсанда бір баррель үшін 112,5 долл. және төртіншіде бір баррель үшін 109,3 долл.). Нәтижесінде, тауарлар экспорты 2010 жылдың осындай көрсеткішімен салыстырғанда 46,1%-ға ұлғайып, Ұлттық Банктің бағалауы бойынша 88,9 млрд. долл. болды.

Тауарлар импортының көлемі де 42,1 млрд. долл. (базалық кезеңде шамамен 32,0 млрд. долл.) асып, айтарлықтай өсті (31,8%-ға). Нәтижесінде, есепті кезеңдегі сауда балансы халықаралық қызметтермен және инвестициялық кірістермен операциялар бойынша ресурстардың нетто-ағынын өтей отырып, Ұлттық Банктің бағалауы бойынша 46,8 млрд. долл. (28,9 млрд. долл. болған базалық кезеңмен салыстырғанда 61,9%-ға өсу) болатын оң сальдомен қалыптасты.

Қызметтер балансының дефициті алдын ала бағалау бойынша есепті кезеңде базалық кезеңнің көрсеткішімен салыстырғанда 14,3%-ға төмендей отырып, 6,1 млрд. долл. құрады. Қызметтердің теріс теңгерімсіздігінің қысқаруы базалық кезеңмен салыстырғанда 7,4%-ға қысқарған қызметтер импортының азаюымен қамтамасыз етілді. Сонымен қатар 2011 жылдың екінші жартыжылдығында есепті кезеңнің бірінші жартыжылдығымен салыстырғанда резидент еместер көрсеткен қызметтер көлемінің ай-

тарлықтай ұлғайғаны (40,8%-ға) белгіленді, бұл 2011 жылдың бірінші жартысында тоқтатыла тұрған Қашаған кен орнындағы тәжірибелік-өнеркәсіптік әзірлемелердің екінші фазасын іске асыру шеңберіндегі жұмыстардың қайта жаңғыруымен байланысты болды.

Тауарлар экспортынан түсімдердің ұлғаюы салдарынан да экономиканың салаларына сәйкес келетін шетелдік тікелей инвесторлардың кірістері өсуін жалғастырды. Шетелдік тікелей инвесторларға төлемдер алдын ала 24,1 млрд. долл. деп бағаланды, бұл базалық кезеңнің осындай көрсеткішінен (16,2 млрд. долл.) 48,9%-ға жоғары. Тікелей инвестициялау қатынастарымен байланысты емес кредиторларға сыйақы төлемдері де есепті кезеңде 17,5%-ға ұлғая отырып, 3,1 млрд. долл. құрады. Нәтижесінде, инвестициялық кірістер балансының теріс сальдосы алдын ала бағалау бойынша базалық кезеңдегі 17,0 млрд. долл. салыстырғанда 25,2 млрд. долл. болды.

3-сурет – Қазақстан Республикасының төлем балансы: экономиканың жеке секторлары бойынша талдау, млн. АҚШ доллары
Ескерту. 1-кесте мәліметтері бойынша құрастырылған

Банктер мен кәсіпорындар – эмитент халықаралық құнды қағаздардың тізімі өте тез деңгейде өсіп, шоғырландырылған қаражаттар саны көбейді. Еурооблигацияларды шығару осы мақсатта құрылған шетелдік еншілес кәсіпорындармен делдалдық қызмет жасау үшін жүзеге асырылды, соған байланысты бірнеше банктер мен компаниялар қабылданды. Халықаралық рынок капиталында жүйеленген қаржы ресурстары шетел активтеріне тартылып, осы активтердің өсуіне байланысты Ұлт-

тық қордың активтерінің көрсеткіштерінің жоғарылауына әкелді.

Қалыптасқан макроэкономикалық жағдайға әсерін тигізу үшін Ұлттық банк валюта рыногында шетел валютасын сатады немесе сатып алады, көбінесе ұлттық валютаның бағамына алмастыру деңгейінде. Ұлттық банк жүргізетін бұған ұқсас мәмілелерді ресми валюталық интервенциялар дейміз.

Төлем теңгерімінің бейтепе-теңдігі пайда болған жағдайда Қазақстанның қолында оның

халықаралық төлеміндегі тепе-теңдікті қалпына келтірудің бірнеше жолдары бар. Валюталардың еркін жүзбелі курсы төлем теңгерімінің бей-тепе-теңдігін реттеудің үздіксіз процесі үшін жеткілікті жағдай болып табылады. Алайда еркін жүзбелі валюталық курсты қолданудың экономикаға теріс әсері тиіу мүмкін, сондықтан да ресми резервтерге – төлем теңгерімі жайын коррекциялаушы шаралар жүйесіне маңызды рөл жүктеледі [5].

Сонымен қатар валюталық резервтерді қолданып төлем теңгерімін реттеу үшін оның өз шегі болатындығын айтуымыз керек. Ел ұзақ мерзім бойы төлем теңгерімін тапшылықпен жинақтап отыра алмайды, себебі бұл төлем теңгерімінің дағдарысының себебіне айналуы мүмкін. Төлем балансының дағдарысы деген елдің сыртқы қарыздарды қайтаруға қауқары жоқ дегенді білдіреді.

Сондықтан да, төлем балансының немесе валюталық интервенциялардың қаржылық тапшылығын қаржыландыру ретінде резервтерге жүгінуді Ұлттық банк, әдетте уақытша шара ретінде қарастырады және ел резервінің белгіленген минималды деңгейіне дейін қысқаруына жол бермейді. Ресми валюталық резервтер көлемінің көрсеткіші елдің шетелдік кредиторлар алдындағы қарызын жаба алу мүмкіндігін бағалауға мүмкіндік береді, сонымен қатар Ұлттық банк жүргізіп отырған кредиттік-ақшалық саясатына сенім артуға болатын болмайтындығын, айырбас курсы жүйесінің дұрыс таңдалған-таңдалмағандығын бағалауға мүмкіндік береді. Халықаралық кредиттер алу мүмкіндігі де резервтік активтің көлеміне байланысты болады. Осыған байланысты Ұлттық банкі саясатының көп жағдайда бірінші кезектегі міндеті, ол резервтердің адекватты деңгейін ұстап тұру және шығындалған резервтердің төлем теңгерімін реттеу процесі барысында толтырып отыру болып табылады [6].

Алынған нәтижелер:

Қазақстан төлем теңгерімінің ағымдық операцияларының есеп-шоты көптеген жылдар бойы оң айырым сальдосында болуда. Сыртқы тепе-теңдікті ұстап тапшылықты қаржыландыруды қолдау үшін тікелей инвестициялар, қысқа мерзімді несиелер, сонымен қатар қарыздар мен

несиелер түрінде тұрақты ұзақмерзімді шетел капиталының құйылуымен жүзеге асырылады.

Оң айырым теңгеріміндегі капиталмен қаржы қозғалысының есеп-шотын кеңейту Үкіметпен, коммерциялық банктермен сыртқы қарыздың көлемін және қазақстандық кәсіпорындарды тікелей инвестициялармен қаржыландыруды өсірумен жүзеге асырылды.

Жинақталған алтын-валюталық резервтер сыртқы қарыз міндеттемелерінің төмендеуі бойынша шараларды жүзеге асыруға, экономиканы ішкі несиелеу бойынша операцияларын кеңейтуге мүмкіншілік берді.

Қазақстанның төлем теңгерімінің құндылығы – «Қателер мен өткізулер» бабының үлкен салмақты болуы. Мұның себебі, есепке алу кезінде қиындық туғызатын мәмілелердің көптігі. Жеке тұлғаларды қолма-қол шетел валютасымен операция жасағанда ерекше бақылауға алуды ұсынады, оны спекулятивтік операцияларды жүргізген кезде қолдануға және ішкі рыноктың мәмілелеріне жұмсауға жол бермеу.

Қазақстанның ресми алтын-валюта резервтері төлем теңгерімін теңгермелейтін активі болып отыр, сондықтан төлемдік дағдарыс болмау үшін оны адекваттық деңгейде ұстауды ұсынады.

Осыған байланысты сыртқы экономикалық берешектің жинақталуын және халықаралық есептеулерде теңгерімнің бұзылуын болдырмау мақсатында келесі **қорытынды** ұсыныстарды жүзеге асыруға болады:

Біріншіден, халықаралық қаржы ұйымдарымен қаржыландырылатын жобаларды іріктеу тетігі мен өлшемін әзірлеу қажет;

Екіншіден, жыл сайын сыртқы қарыз бойынша төлемдердің деңгейін бақылау;

Үшіншіден, сыртқы қарызға алу қаупі жүйесін және сыртқы борыштық міндеттемелер қоржынының қаупін бағалау жүйесін әзірлеу;

Төртіншіден, фискальдық және монетарлық саясаттың түрлі құралдарын пайдалана отырып мемлекеттік емес сектордың сыртқы қарыз алулар деңгейін түзету;

Бесіншіден, Қазақстан үшін қазіргі жағдайларда қолайлы болатын сыртқы қарызды конверсиялаудың түрлі әдістерін пайдалану.

Әдебиеттер

- 1 Wassily Leontiev. Essays in economics: theories, theorizing, facts, and policies. – N.Y.: Transaction Books New Brunswick (USA) and Oxford (UK), 2005.
- 2 Sustainable Development in a Dynamics World/ World Development Report 2013. – 240 p.
- 3 Показатели платежного баланса //Деловая неделя. – №1. – 2015. – 4 б.

- 4 Қазақстан Республикасы Ұлттық банкі. Статистикалық бюллетені №1(242) қаңтар, 2015 ж. file:///C:/Users/Админ/Downloads/151_161_bet.pdf
- 5 Қазақстан Республикасы Ұлттық банкі. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы төлем балансы және сыртқы борышы. Мамыр, 2015 ж. file:///C:/Users/Админ/Downloads/publish244051_28020.pdf
- 6 Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің сыртқы экономикалық қызмет шоттарын қалыптастыруы әдістемесі. Алматы, 2015 ж.

References

- 1 Wassily Leontiev. Essays in economics: theories, theorizing, facts, and policies. – N.Y.: Transaction Books New Brunswick (USA) and Oxford (UK), 2005.
- 2 Sustainable Development in a Dynamics World/ World Development Report 2013. – 240 p.
- 3 Pokazateli platezhnogo balansa // Delovaiya nedeliya. – №1. – 2015. – 4p.
- 4 Kazakhstan Respublikasy Ultyk banki. Statistikalыk bulleteni №1(242) kantar, 2015y. file:///C:/Users/Админ/Downloads/151_161_bet.pdf
- 5 Kazakhstan Respublikasy Ultyk banki. Kazakhstan Respublikasynyn 2015 zhylygy tolem balansy zhane syrtky boryshy. Mamyр, 2015 y. file:///C:/Users/Админ/Downloads/publish244051_28020.pdf
- 6 Kazakhstan Respublikasy Ultyk bankining srtky ekonomikalыk kызmet shottaryn kalyptastyruy adistemesi. Almaty, 2015y.